

УДК 351

І. В. Куташев,
д. політ. н., професор кафедри філософії і політології,
Міжрегіональна академія управління персоналом

МІСЦЕ ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

I. Kutashev,
Doctor of Political Sciences, Interregional Academy of Personnel Management

LOCATION OF STATE IN THE PROCESS OF INSTITUTIONALIZATION OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY

Обґрунтовано необхідність адекватного визначення ролі і місця сучасної держави за умов глобальної економіки, що кидають виклик усталеним формам державної влади. Показано, що системною метою держави в економіці і соціальній сфері є усунення її флуктуацій, які можуть призвести до деструктивних змін, що проявляється у протидії загрозам і викликам з боку зовнішнього та внутрішнього середовища, посиленні стійкості національної економічної системи. Проаналізовано основні тенденції суспільного розвитку з позиції наднаціонального рівня. Розкрито підхід до інституціоналізації функцій соціально-економічної системи з позиції державного управління.

The necessity of an adequate definition of the role and place of a modern state in the conditions of the global economy, challenging the established forms of state power is substantiated. It is shown that the systematic goal of the state in the economy and social sphere is to eliminate its fluctuations, which can lead to destructive changes, which manifests itself in counteracting the threats and challenges from the external and internal environment, and strengthening the stability of the national economic system. The main tendencies of social development from the position of supranational level are analyzed. An approach to the institutionalization of the functions of the socio-economic system from the standpoint of public administration is revealed. The advantages of the system of public administration in the conditions of globalization of economy are revealed. It is shown that the institution of the state, as it exists at the present stage of social development, has a number of properties. However, the state is represented as a corporation (in the literal sense), that is, which is empowered by a legal entity, separated from the personality of its management; includes a government apparatus and a set of citizens, but does not coincide with either one or the other; has clearly defined limits and exists only if other states are recognized. At the same time in the management of society by the state the economic component is noticeably growing.

Ключові слова: глобалізація, державна влада, державне управління, інституціоналізація, механізм впливу, розвиток суспільства, соціально-економічна система.

Key words: globalization, state power, public administration, institutionalization, mechanism of influence, development of society, socio-economic system.

ВСТУП

Процеси реформування системи суспільних відносин в Україні не призвели, як очікувалося, до формування високоефективного господарського механізму та розвитку соціальної сфери на засадах приватної власності та ефективної конкуренції, не забезпечили суспільного добробуту, належної якості життя. При цьому посилення конкуренції на світовому рівні, зокрема в економічному аспекті, а також поява нових стратегічних ризиків, посилені наслідками світової фінансово-економічної кризи, позначили нові загрози національним інтересам України в економічній та соціальній сферах.

Теоретичну основу проведеного дослідження закладено у наукових працях Бакуменка В., Бистрякова І., Драгана І., Князева В., Кревельда М., Пилипіва В., Нортона Д., Сундука А. та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є уточнення на основі теоретичного аналізу місця сучасної держави в процесі інституціоналізації соціально-економічного розвитку суспільства в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ

На сучасному етапі суспільного розвитку посилюється актуальність проблеми адекватного визначення ролі і місця сучасної держави в умовах глобальної економіки, в науковому відображенні якої все частіше лунають висловлювання про втрату державою управлінських функцій в цій сфері, оскільки сучасні процеси глобалізації кидають виклик усталеним формам державної влади [1; 8].

Останніми роками Україна намагається відійти від моделі держави як "нічного сторожа", оскільки український досвід і досвід інших країн зобов'язує критично поглянути на одну з головних позицій класичного лібералізму — про небезпеку сильного держави. Стало очевидним, що не меншу небезпеку становить слабка держава, оскільки нездатність належним чином впливати на політичні та економічні процеси, відсутність державної політики в різних сферах життя суспільства — здатні спричинити катастрофічні наслідки не лише для такої держави, але й для міжнародного співтовариства [2].

Визначення ролі держави в соціально-економічному розвитку є вкрай важливим. Досвід багатьох країн показав,

що в умовах ринкової економіки держава має бути тим суб'єктом, який за допомогою своїх органів та інструментів функціонує, виходячи з міркувань довготривалого суспільного блага. Щодо питання категорійного апарату, то термін "держава" в теорії державного управління розглядається не лише через її сутність, а й з урахуванням функціонального змісту [7]. При цьому держава розглядається як форма організації складно структурованого суспільства, що забезпечує управління останнім з метою безпеки життєдіяльності, якість якої безпосередньо і цілком залежить від визначення мети оператора такого управління.

Наголосимо, що сучасна наука виявила чотири одночасно існуючих тенденції, зокрема: інтернаціоналізацію, інтеграцію, глобалізацію і локалізацію. Кожна з таких тенденцій реалізується з різним ступенем інтенсивності та здійснює вплив на державу. При цьому необхідно зазначити, що в літературі наводяться численні приклади радикальної ортодоксії глобалізації з боку зарубіжних і вітчизняних дослідників, які засновані на фактах поступового формування (на противагу державі як інституту) так званого світового громадянського суспільства у вигляді зрощування корпорацій, міжнародних неурядових структур і неурядових громадських організацій. Сьогодні такі інститути, що не обтяжені соціальною відповідальністю, майже монополюють світовими фінансами; здатні формувати світову громадську думку і політичний порядок денний основних світових держав; вони підкоряються лише законам ринку; розвивають національну ідентифікацію людей, формуючи середовище і соціальну спільність людей, свобода і можливості яких визначаються виключно їх власними уподобаннями [5].

Незважаючи на реально існуючу небезпеку, яка загрожує державі як інституту, вважаємо, що загрозу її фатальної редукованості і втрати здатності реалізовувати функції управління щодо національної економіки слід вважати передчасною. Міцність позицій, на яких все ще тримається сучасне державне управління можна обґрунтувати такими аргументами. По-перше, на сьогодні відсутній автономна легітимність міжнародних економічних організацій, які б функціонували за відсутності міждержавних домовленостей. По-друге, існує підконтрольність і підпорядкованість силовій політиці держави міжнародного неконтрольованого бізнесу і всіх грошових потоків у разі загрози національним інтересам (як приклад можна навести ситуацію з криптовалютою, зокрема з біткоїном). По-третє, має місце стрибкоподібне зростання суспільних витрат у ВВП розвинених країн, пов'язаних зі збільшенням соціальних видатків, особливо, починаючи з 1960-х років (така динаміка в корені суперечить твердженням про втрату державою економічної ролі). По-четверте, аналогічно є динаміка податкових надходжень (незважаючи на теоретичну спроможність корпорацій уникати оподаткування). По-п'яте, продовжує існувати державна власність, тобто функціонування держави як потужної економічної корпорації, в руках якої зазвичай зосереджені стратегічні галузі економіки, як, наприклад, у Франції, Скандинавських країнах.

З методологічних позицій найважливіші функції управління іманентні саме державі. Практично в усіх розвинених країнах світу з початку століття склався державно-монополістичний капіталізм, сутність якого полягала у зміцненні позицій національного капіталізму на світовій арені. Тому при всіх природних міждержавних протиріччях, підсумком управлінської діяльності розвинених держав є постійне збільшення їх питомої ваги і частки у світовій економіці, в силу чого держава, залишаючись найефективнішою формою організації людського суспільства не лише зберігає свої функції управління економікою, а й розширює їх (наприклад, в сфері надання допомоги своїм корпораціям на світовому ринку) відповідно до своєї організаторської місії інституціоналізації [9].

Зазначимо, що інституціоналізація функцій соціально-економічної системи значною мірою залежить від характеру управління. В теорії прийнято три типи (рівня) управління — стратегія, оперативне управління і тактика, що мають свої метрики і підпорядкованість. Кожному з рівнів управління відповідають свої організаційні стереотипи: управління державою, топ-менеджмент і базовий менеджмент. У науковій літературі описані відмінності між рівнями управління, але мало хто звертає увагу на те, що в основі їх перебуває характер наявних ресурсів. При цьому політики ставлять перед собою завдання управління за межами наявного ресурсу, неминуче припускаючи масштабні зміни в управлінському проекті. Топ-менеджери (оперативні керуючі) керують у всьому обсязі наявного ресурсу. Управлінці тактичної ланки (менеджери) керують лише частиною наявного ресурсу, і це вимагає від них виконавчої дисципліни та мінімальної ініціативності, оскільки весь ресурс у цілому не є їх прерогативою.

У сучасній соціально-економічній системі ключовим типом управління є топ-менеджмент, з його інституціоналізацією — суб'єктом господарської діяльності, який є одним з системоутворюючих інститутів реальної ринкової економіки, є джерелом доходів, а також фактором, що закріплює найбільш ефективні способи виробництва тощо. Але суб'єкт господарської діяльності не інституціоналізує загальну функцію національної економіки, оскільки є лише її елементом [6].

Розглядаючи проблему з позицій науки державного управління, можна припустити, що необхідність виникнення інституту держави пов'язана з тим, що на певному етапі розвитку суспільства виникла потреба в його (суспільства) специфічній, окремій організації [3].

Втрачаючи соціальну однорідність, суспільство поділяється на частини, які відрізняються місцем і роллю в системі суспільного виробництва та розподілу матеріальних благ, а також способом життя, духовною культурою тощо. Крім загальносистемних інтересів, у кожній з таких суспільних груп, виникають специфічні інтереси, в зв'язку з чим виникає потреба в узгодженні та координації таких інтересів, в регулюванні відносин між різними частинами суспільства. Саме ця потреба і стала причиною виникнення особливої організації — держави, місією якої є забезпечення безпеки і відтворення всіх суспільних відносин.

Аналізуючи сутність держави, з урахуванням різних варіантів її визначення з позиції суспільних наук, доцільним видається зупинитися на найбільш відомій її управлінській дефініції — як універсальної суспільно-політичної організації, яка наділена публічною владою і спеціалізованим апаратом управління щодо соціальних процесів в межах певної території, на яку поширюється її суверенітет.

При цьому інститут держави, в тому вигляді, як він існує на сучасному етапі суспільного розвитку, має цілу низку властивостей, які на сьогодні вважаються зрозумілими і традиційно притаманними. Разом із тим, держава є корпорацією (в буквальному сенсі), тобто наділена дієздатністю юридичної особи, що відокремлена від особистості її керівництва; включає урядовий апарат і сукупність громадян, але не збігається ні з тим, ні з іншим; має чітко визначені межі та існує лише за умови визнання іншими державами. Відомо, що, починаючи з кінця XIX — початку XX століття в управлінні суспільством з боку держави помітно посилюється економічна складова. Їй на сьогодні за своїм значенням така складова набирає значної ваги у переліку функцій держави.

З загальнометодологічної позиції правильність прийнятих державних управлінських рішень, що спричиняють певні економічні наслідки, залежить від їх відповідності системної сутності держави, а також від конкретних соціально-економічних умов, в яких ця сутність проявляється в сфері уп-

равління економічною системою країни у вигляді місії держави в національній економіці. Відомо, що загальною функцією національної економіки є забезпечення матеріальних умов для задоволення потреб нації (населення). За допомогою цієї загальної функції національна економіка реалізує власну системну мету. Таким чином, системна мета національної економіки є ширшою, ніж економічна місія держави.

Щодо суб'єктів та об'єктів системної мети національної економіки, то ними є індивіди, що складають населення країни (громадяни та їх домогосподарства), які, будучи елементами національної економіки, ставлять перед нею різні цілі. При цьому внаслідок різноманітності історичного вектора потреб та інтересів населення країни, що залежить від її географічного, політичного, воєнного стану, рівня і стадії розвитку економіки і багатьох інших чинників, конкретні цілі, які стоять перед національною економікою в певний момент часу можуть бути відповідно диференційованими (в одних випадках — не допустити подальшого спаду виробництва, в інших — стабілізувати та підвищити темпи зростання або перебудувати структуру економіки).

У цілому, ефективність функціонування національної економіки можна представити як ступінь досягнення нею (в процесі свого фактичного розгортання) результату, заданого загальною функцією національної економіки. Тобто вона виступає як ступінь відповідності отриманого результату (ефекту) тому, який мав би місце при всій повноті і правильності виконання національною економікою своїх функцій. Але це, всупереч класичної парадигми в управлінні економікою, не досягається автоматично. Як було доведено Дж.М. Кейнсом, ефективне функціонування сучасної ринкової економіки неможливе без активної участі держави [10]. Але, разом з тим, Дж.М. Кейнс не розглядав економіку з позицій теорії управління і, розуміючи роль держави обмежено, він не розглядав проблеми необхідності інституціоналізації загальносистемної функції національної економіки, що було характерно для того часу.

Процес інституціоналізації прискорився із розвитком світового ринку і виникненням світової економіки. У таких умовах держава почала все більшою мірою набувати рис загальнонаціональної корпорації і брати активну участь в міжнародній конкуренції, одночасно керуючи виконанням національною економікою своєї загальної функції, здійснення якої залежить від міжнародних економічних відносин.

За умов відносно стабільного процесу відтворення національної економіки (що, втім, не є свідченням ефективності її функціонування) вирішальним його чинником стають в цьому процесі макроекономічні збої — флуктуації, які необхідно усувати. Від того, як відбувається елімінація таких збоїв, залежить характер відтворення національної економіки (кризовий, простий, розширений). Очевидно також, що їх усунення не може бути прерогативою ринкових суб'єктів, оскільки у них відсутні відповідні макроекономічні можливості, що виникають лише з інституціоналізацією загальної економічної функції в особі сильної держави.

ВИСНОВОК

Таким чином, системною метою держави в економіці і соціальній сфері є усунення її флуктуацій, які можуть призвести до деструктивних змін, що проявляється у протидії загрозам і викликам з боку зовнішнього (світова економіка і можливість неекономічних впливів з боку її учасників) та внутрішнього середовища, посиленні стійкості національної економічної системи. Саме у цьому полягає інституційна позиція сучасної держави.

Література:

1. Бакуменко В. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку / В. Баку-

менко, В. Князев, Ю. Сурмін // Вісник УАДУ. — 2003. — №2. — С. 11—27.

2. Бесчастний А.В. Теоретичні засади державної стратегії забезпечення економічної безпеки / А.В. Бесчастний // Економічний простір: збір. наук. праць. — № 21. — Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. — С. 155—162.

3. Державне управління: філософські, світоглядні та методологічні проблеми: монографія / За ред. В.М. Князева. — К.: НАДУ; Міленіум, 2003. — 320 с.

4. Інституціоналізація природно-ресурсних відносин: монографія / І.К. Бистряков, В.В. Пилипів, І.О. Драган. — К.: ДУ "Інститут економіки природокористування та сталого розвитку", 2012. — 400 с.

5. Крепельд М. Расцвет и упадок государства / М. Крепельд. — М.: ИРИСЭН, 2006. — 554 с. — С. 72.

6. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики: монография / Д. Норт. — М.: Фонд экономической книги "Начала", 1997. — 180 с.

7. Роль держави у довгостроковому економічному зростанні: монографія / Національна академія наук України, Ін-т економічного прогнозування НАН України; ред.: Б.Є. Кваснюк. — К.; Харків: Форт, 2003. — 424 с.

8. Сундук А.М. Управління розвитком національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз / А.М. Сундук. — К.: Логос, 2012. — 302 с.

9. American Public Administration: Past, Present, Future / Ed. by F. S. Mosher. — The Univ. of Alabama Press, 1975. — 570 p.

10. Skidelsky R. John Maynard Keynes. — Vol. 2. — The economist as savior 1920—1937 / R. Skidelsky. — L.: Papermac, 1994. — P. 418.

References:

1. Bakumenko, V. Kniaziev, V. and Surmin, Yu. (2003), "Methodology of Public Administration: Problems of Formation and Further Development", *Visnyk UADU*, vol. 2, pp. 11—27.

2. Beschastnyj, A.V. (2009), "Theoretical fundamentals of the state strategy of providing economic security", *Ekonomichnyj prostir: zbir. nauk. prats'*, vol. 21, pp. 155—162.

3. (2003), *Derzhavne upravlinnia: filosofs'ki, svitohliadni ta metodolohichni problemy* [Public administration: philosophical, ideological and methodological problems: monograph], NADU; Milenium, Kyiv, Ukraine.

4. Bystriakov, I.K. Pylypiv, V.V. and Drahan, I.O. (2012), *Instytutsionalizatsiia pryrodno-resursnykh vidnosyn* [Institutionalization of natural-resource relations], DU "Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku", Kyiv, Ukraine.

5. Krevel'd, M. (2006), *Rascvet i upadok gosudarstva* [Blossoming and Decline of the State], IRISJeN, Moscow, Russian Federation.

6. Nort, D. (1997), *Instityuty, institucional'nye izmeneniia i funkcionirovanie jekonomiki* [Institutions, institutional changes and the functioning of the economy] *Fond jekonomicheskoi knigi "Nachala"*, Moscow, Russian Federation.

7. (2003), *Rol' derzhavy u dovrostokovomu ekonomichnomu zrostanni*, [Role States in long-term economic growth], Fort, Kharkiv, Ukraine.

8. Sunduk, A.M. (2012), *Upravlinnia rozvytkom natsional'noi ekonomiky v umovakh hlobal'nykh vyklykiv i zahroz* [Management of the Development of the National Economy in the Context of Global Challenges and Threats] *Lohos*, Kyiv, Ukraine.

9. (1975), *American Public Administration: Past, Present, Future* / Ed. by F. S. Mosher. — The Univ. of Alabama Press, 570 p.

10. Skidelsky, R. (1994), *John Maynard Keynes. Vol. 2. The economist as savior 1920—1937*, Papermac, pp. 418.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2017 р.